शौक्री विवाहदा । जडत्वं शनिहोरायां सप्तहोराफलन्त्विदम्" उदयकाले यदा होरा तदा उदयादारभ्य होरानयनप्रयोजनन्तु "पादः स्ववर्षे चदलं स्वमासे दिने स्वकीये चरणोनरूपम् । रूपं स्वहोरास्विति कालवीर्यमुक्तं हि होरानिपुणैः पुराणैरिति"। युक्तं चैतत् वर्षेशादीना मुदयादितः प्रवृत्तानां साहचर्याद्वारेशा अप्युदयादेव गणनीयाः" पी०धा० ।

काला स्त्री कालोवर्णोऽस्त्यस्य-अर्श०अच् । "कालात् वर्णश्चेत्"वार्त्ति० कालशब्दस्यैव वर्णवाचित्वे ङीष् इह तु अर्श आद्यजन्तत्वात् न ङीष् । १नीलिन्याम् २ कृष्णत्रिवृतायां (कालतेओड़ी) ३कृष्णजीरके च अमरः फर परत्वेऽपि हरी० स्त्री । कल-विक्षेपेणिच्-पचाद्यच् । ४मञ्जिष्ठायां मेदि० कुलिकवृक्षे (कुलियाखाड़ां) रत्नमा० । ६अश्वगन्धावृक्षे राजनि०७पाटलावृक्षे भावप्र० । ८ दक्षप्रजापतिकन्यारूपे कश्यपपत्नीभेदे । "प्रजज्ञिरे महाभाग ! दक्षकन्यास्त्रयोदश ॥ अदितिर्दितिर्दनुः कालादनायुः सिंहिका तथा" इत्यादिना भा० आ० ६५अ० ताः उक्ताः "कालायाः प्रथिताः पुत्राः कालकल्पाः प्रहारिणः । प्रविख्याता महावीर्य्या दानवेषु परन्तपाः । विनाशनश्च क्रोधश्च क्रोधहन्ता तथैव च । क्रोधशत्रुस्तथैवान्ये कालकेषा इति श्रुताः" कालाया अपत्यम् ढक् । कालेय तदपत्ये [लवभेदे कालशब्दे विवृतिः

कालांश पु० कालरूपोऽंशः । ग्रहाणां दृश्यतायोग्ये काल-

कालाक्षरिक स्त्री काले यथायोग्यकाले अक्षरं वेत्ति ठक् । शिक्षिताक्षरे त्रिका० ।

कालागुरु न० कर्म० । कृष्णागुरुणि अमरः तद्गुणादि भावप्र० उक्तं यथा "अगुरु प्रवरं लोहं राजार्हं योगजं तथा । वंशिकं कृमिजं चापि कृमिजग्धमनार्य्यकम् । अगुरूष्णं कटु त्वच्यं तिक्तं तीक्ष्णञ्च पित्तलम् । लघु कर्णाक्षिरोगघ्नं शीतवातकफप्रणुत् । कृष्णं गुणाधिकं तत्तु लौहवद्वारि मज्जति । अगुरुप्रभवः स्नेहः कृष्णागुरुसमः स्मृतः" । तदुत्पत्तिदेशश्च प्राग्ज्योतिषदेशः यथाह रघौ "चकम्पे तीर्णलौहित्ये तस्मिन् प्राग्ज्योतिषेश्वरः । तद्गजालानतां प्राप्तैः सह कालागुरुद्रुमैः" ।

कालाग्नि पु० कालः सर्वहिंसकोऽग्निः । १ प्रलयाग्नौ । कालानलप्रभृतयोऽप्यत्र २तदधिष्ठातरि रुद्रे ३ तत्प्रिये पञ्च मुखे रुद्राक्षे । "पञ्चवक्त्रः स्वयं रुद्रः कालाग्निनाम नामतः । अगम्यागमनाच्चैव अभक्ष्यस्य च भक्षणात् । मुच्यते सर्वपापेभ्यः पञ्चवक्त्रस्य धारणात्" ति०त० स्कन्दपु० रुद्रपरत्वे कालरुद्रशब्दे उदा० दृश्यम् ।

कालाग्निरुद्र पु० कालाग्निरिव रुद्रः । सर्वहारके प्रलयाग्नितुल्ये रुद्रे तमधिकृत्यैव कालाग्निरुद्रोपनिषत् प्रवृत्ता । अभेदोपचारात् तदुपासके २ ऋषिभेदे वैदिकमन्त्राणां बहूनां तद्दृष्टत्वात् तदार्षत्वम् कात्या० सर्वानुक्रमिकायामुक्तम् ।

कालाङ्ग न० ६त० । १कालपुरुषस्याङ्गे । कालपुरुषशब्दे प्रमाणादि । कर्म्म० । २कृष्णवर्णदेहे न० कालमङ्गं यस्य । ३कृष्णवर्णाङ्गयुक्ते त्रि० "असिञ्च कालाङ्गमकोषमव्रणम्" भा० वि०७अ० ।

कालाजिन न० कालस्य कृष्णमृगस्याजिनम् । १ कृष्णसारमृगचर्मणि "कालमजिनं यत्र । २कालाजिनप्रधाने देशभेदे स च देशो वृह०स०कूर्म्मविभागे दक्षिणस्यामुक्तः यथा "अथ दक्षिणेन लङ्काकालाजिनसौरिकीर्णतालिकटाः" ।

कालाञ्जन न० कालमञ्जनम् । कृष्णवर्णाधिक्ययुक्ते अञ्जनभेदे (काजल)"न चक्षुषोः कान्तिविशेषबुद्ध्या कालाञ्जनं मङ्गलमित्युपात्तम्" कुमा० ।

कालाञ्जनी स्त्री अज्यते अनया अन्ज-करणे-ल्युट् ङीप् काली अञ्जनी पुंवद्भावः । रेचन्यां क्षुपभेदे राजनि०

कालाण्डज पुं स्त्री० नि० कर्म० । कोकिले तस्याण्डजेषु (पक्षिषु) अतिकृष्णत्वात् तथात्वम् । "कालाण्डजकण्ठरागरक्तरक्ताधरारतिरणाग्रमन्नाहशालिनि"दशक०स्त्रियां जातित्वात् ङीष् ।

कालातिरेक पु० ६त० । उचितसमयातिक्रमे संवत्सरातिरेके च । "कालातिरेके द्विगुणम् प्रायश्चित्तं समाचरेत्" प्रा०त० देवलः । कालातिरेके संवत्सरातिक्रमे- "संवत्सराभिशस्तस्य दुष्टस्य द्विगुणोदमः"इति मनुवचनैकवाक्यत्वात् दण्डवत्प्रायश्चित्तानि भवन्तीति न्यायाच्च कालातिक्रमकालात्ययादिकमप्यत्र "कालात्यये च कन्यायाः कालदोषो न विद्यते" उद्वा० त० भुजबलः ।

कालातीत न० कालस्यातीतमत्ययः अति+इण-भावे क्त ६त० । १ कालातिक्रमे । "कालातीते वृथा सन्ध्या वन्ध्यस्त्रीमैथुनं यथा" म०त० काशी० । अतीतः कालोऽस्य निष्ठान्तत्वात् परनिपातः २अतिक्रान्तकाले त्रि० । गौतमोक्ते कालात्ययापदिष्टाख्ये बाधरूपे ३हेत्वाभासभेदे कालात्ययापदिष्टशब्दे विवृतिः ।